

Т. П. Усатенко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу виховних систем у педагогічній освіті ІПОД НАПН України,
м Київ

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ, КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В статті педагогічна майстерність розглядається через призму суб'єкта в освітньому просторі класичної, неklasичної, постнеklasичної наукової парадигми у співвідношенні з культурною модерною, постмодерною. Новітній тип освітніх систем, що формується в компетентній концепції Болонського процесу, потребує поглибленого розвитку педагогічної майстерності у вивченні спадщини і пошуку шляхів її оновлення.

Ключові слова: педагогічна майстерність, суб'єкт, Болонський процес, спадщина, оновлення.

У XXI столітті продовжується зміна освітньої парадигми: пролонуються варіативний зміст освіти і педагогічні технології, нові сучасні педагогічні концепції та ідеї. Проблема гуманізації («людяності») навчально-виховного процесу займає одне з центральних місць серед важливих методологічних орієнтирів освіти. Гуманістичний підхід стає підґрунтям концентрування та практичної реалізації освітніх інновацій. Ідеї філософії гуманізму, гуманістичної психології знаходять свій розвиток у працях учених-педагогів Н.Ничкало, І.Беха, В.Рибалка, філософів І.Зянона, В.Кременя, М.Мамардашвілі, Д.Узнадзе, учених Д.Лихачова, Н.Никоandrova та багатьох інших. Засади гуманістичної педагогіки чітко окреслені І.А.Зяноном [2]. Вчений розкриває їх у трансляції системи цінностей, що ґрунтуються на переконанні педагога і учня в особистій цінності кожної людини, у значущості для кожної людини можливості вільного вибору і відповідальності за його наслідки, задоволенні навчанням як творчістю. Все це стає можливим за умови перебудови позиції педагога у навчальному процесі з того, хто навчає, у того, хто допомагає вчитися, на принципах істинності і відкритості, сприйняття та довіри, емпатичного розуміння, на яких ґрунтується концепція педагогічної майстерності «...прогноз розвитку освіти завжди органічно пов'язаний з прогнозом розвитку педагогічної освіти» [1, с. 11]. Проблематику гуманістичної педагогіки І.Зянон розглядає на соціально-філософському рівні, помістивши педагогічну майстерність в широкий соціокультурний контекст.

Мета статті полягає в розкритті педагогічної майстерності в контексті наукових, культурних, трансформаційних процесів.

Розгляд гуманістичної педагогічної ідеї через призму концепту «педагогічна майстерність» неминує приводить до ключового феномену зазначеної ідеї – суб'єкта в освітньому просторі. Побудова теоретичної моделі педагогічної майстерності через основних його суб'єктів – учня й вчителя, зумовлює філософсько-педагогічний аналіз проблеми суб'єкта освіти в контексті типів освітніх парадигм у їх співвіднесеності з переважаючим типом культури і філософського дискурсу.

Філософсько-педагогічний аналіз суб'єкта у просторі класичної освітньої парадигми засвідчує його раціоналістичне й гуманістичне наповнення, першочергове значення трансляційних функцій, приналежність освіти суб'єктові, який її цінує й здійснює як діяльність. Суб'єктом у класичному розумінні освіти завжди виступає вчитель, у той час як об'єктом – учень. У класичній освітній парадигмі раціоналістичне уявлення про існування пізнавальної позиції суб'єкта стало ідейною передумовою авторитарної системи освіти, монолітизму, вузького спеціалізацією освіти, соціальними обмеженнями на отримання якісної освіти. З іншого боку, в річній класичної парадигми освіти формується гуманістичний концепт вільної і відповідальної особистості, деклароване право на освіту, суб'єкт виступає в різних, реальних способах його відтворення: виховання (зосереджено в сім'ї, тобто у сфері приватного), навчання (що відбувається у сфері публічного, тобто в спеціалізованих освітніх інституціях). Освіта вирізняється як одна з форм класичної освітньої традиції, що поєднує процеси виховання та навчання. Дихотомічна єдність суб'єкта і об'єкта в педагогічній майстерності розгортається усередині класичного освітнього простору, крім того, цей простір породив необхідність розширення модерної раціональності та духовного самовдосконалення, що невід'ємне від тілесності суб'єкта.

Помітне оновлення педагогічної майстерності вносить неklasична інтерпретація суб'єкта освіти. Неklasична освітня парадигма набуває цілісності в XX сторіччі як наслідок філософсько-теоретичних пошуків від феноменології, прагматизму й екзистенціалізму до нейрофрейдизму, герменевтики, структуралізму. У руслі філософсько-педагогічної антропології головною особливістю виступає переміщення наголосу з раціонально оцінюваної освіти (фактично навчання) на освіту, яка інтерпретується скоріше як виховання. Для неklasичної парадигми освіти властива орієнтація на ірраціональне, на рефлексію індивідуальності конкретної людини у процесі її самовизначення, на розширення виховної діяльності, що виходить за межі раціонально організованої навчальної діяльності. Посилена увага в неklasичній освітній парадигмі до когнітивно позначених емоційних переживань, фрустрації учня, внутрішньої кризи суб'єкта у процесах становлення особистості. Учень і вчитель в неklasичному типі освіти виступають

суб'єктом рівноставлених суб'єктів. Педагогічна майстерність наповнюється суб'єкт-суб'єктною взаємодією: зустрічно, діалогом тощо. «Діалог «педагог – учень», «учень – учень», «учень – комп'ютер» – це діалог людини з людиною, а не навчаючого і того, кого навчають. У діалозі зникають жорстко закріплені спеціальні ролі «педагога» і «учня». По обидві сторони діалогу знаходяться і творці, і творені» [3, с. 43].

Філософські інваріанти постмодерну надають проблематизації суб'єкта в освітньому просторі додаткові ракурси інтерпретації. Освіта, зазнавши впливу постмодерного світогляду, відображається в нових концепціях (критична, феміністична педагогіка, антипедагогіка та ін.). Критика традиційних цінностей, скепсис, властивий постмодерну, трансформуються в освітньому контексті в запереченні будь-якої ієрархії, влади вчителя над учнем, розуміння суб'єкта з погляду гендерного підходу. Культура постмодерну для суб'єкта в педагогічному просторі виступає у вимірах самовизначення, орієнтує на людину, здатну будувати власні «освітні траєкторії». Суб'єкт само освіти, який характеризується такими рисами, як свобода, автономність, пошук ідентичності, а також гендерна означеність, породив ряд нововведень в педагогіку майстерності.

Якщо модерністи описували особу як таку, чия сутність вичерпує потенціал пізнання, то постмодерністи пропонують, як переважуючи, творчу активність.

Новітній тип освіти розглядається в теоретичній моделі, що обумовлюється особливостями постіндустріального (або інформаційного) типу суспільства й відбувається у філософських концептах постнекласичної та постмодерну, породження зростанням впливу мас-медіа і виміром віртуальності, утвердженням тенденції до розуміння освіти як процесу, що триває усе життя людини («неперервна освіта»), а це обумовлює необхідність нових інваріантів і стратегій та практик. Суб'єкт у новітньому просторі освіти (що стосується насамперед старшокласників) постає як відповідальна за свою освіту особистість в умовах «інформаційного вибуху» й експансії мас-медіа. В умовах невизначеної ігрової, віртуальної реальності особистість має відбудувати власну ідентичність, розширювати діапазон у сфері самовизначення, формувати відповідальність за вибір. У віртуальній освіті суб'єкт, виявляючи когнітивні характеристики, залишає прихованими особистісні, етнічні, культурні, національні та інші особливості. Новітньому освітньому простору характерний вимір мультикультурності, який актуалізує загальнокультурні, універсальні проблеми: дотримання прав людини, толерантність, плюралізм, використання діалогу як способу міжкультурної комунікації. У мультикультурному суспільстві пріоритетного значення набувають ціннісні аспекти освіти: свобода (розвиток внутрішньої рефлексії мислячого суб'єкта, якостей, образів, знань, смисла). Центрованість на творчій активності учня, студента в умовах глобалізації, прискорення змін,

посилення конкурентоздатності породжують особистісно орієнтовану освіту, що суттєво впливає на інноваційність у педагогічній майстерності.

Епоха глобальних трансформацій, яку переживає сучасне суспільство, активізує філософське осмислення проблеми педагогізації людського буття, яке з плином часу розширюється, набуває нових форм, пов'язаних зокрема з орієнтацією на неперервне вчання впродовж життя.

Педагогічний процес нині трансформуються відповідно до особливостей новітньої інформаційної дійсності, сучасної форми творчості. За таких умов загострюється необхідність переосмислювати зміст концептів, що їх активно використовують у сучасній філософсько-педагогічній літературі, освоювати нові педагогічні концепції, вивчати досвід інших країн, зокрема європейського освітнього простору.

Освітні програми Болонського процесу з формування привабливого й конкурентноспроможного європейського простору вищої освіти суттєво вплинули і на оновлення середньої освіти, зокрема в досягненні освітніх результатів, що набули поширення у термінах компетентностей –

розвиток загальних і специфічних (предметних) компетентностей – динамічне поглиблення знань, розуміння, умінь, цінностей, здібностей, інших особистих якостей – проголошено метою освітніх програм. У педагогічному процесі заслуговують на увагу розгляд компетентностей як здатностей, що складаються з потреб (мотиватор будь-якої діяльності), здібностей (психічні механізми задоволення й розвитку потреб) та амінь (способи реалізації й розвитку здібностей). До речі, існують й інші ракурси та критерії систематизації компетентностей [4, с. 16]. Принцип опори на компетентності зміщує акцент з того, що знає, хоче й може викладач, на те, що потрібно учневі (студенту). Використання компетентнісного підходу скореговує педагогічну майстерність на форми, види й типи навчальної діяльності, на вибір модульної чи немодульної навчальної діяльності (особливо в старших класах), на способи діагностування результатів. Результати навчання формулюють викладачі, компетентності опановують учні. Впровадження в педагогічну майстерність компетентнісного підходу потребує суттєвої активізації зусиль педагогів, щоб учні були готові до оволодіння у майбутньому й-ма ключовими компетентностями, розробленими Європейською довідковою системою:

- спілкування рідною та іноземною мовами;
- математична компетентність;
- базові компетентності в галузі науки й техніки;
- цифрова компетентність;
- компетентність навчатися вчитися;
- міжособистісна, між культурна, соціальна й громадянська компетентність;
- підприємливість;

– культурне самовираження [7, с. 44].

У концепції педагогічної майстерності важливо охарактеризувати суб'єкта педагогічної дії. Особливості новітнього освітнього простору (інформаційного, мультикультурного, частково постмодерного) породжують нові характеристики учня як суб'єкта: тенденція до індивідуалізму в пошуках ідентичності; протиріччя між готовністю засвоювати зміст, але опір учня щодо форми навчання; взаємодія в учня індивідуального і колективного.

Модерністи в класичному типі освіти описують особу як таку, чия сутність вичерпує потенціал пізнання, як людина маси, не здатна приймати самостійні рішення, яка підпорядкована законам соціуму, «системі», тиску ЗМІ, ринковим відносинам, рекламі, маніпуляційним практикам. У модерній методології визначення духовності передбачає протиставлення свідомості, як чогось ідеального, ціннісно вищого, і тіла, як нечогось і матеріального. Таке трактування призводить до тілесно-духовної роз'єднаності особи.

Одним із провідних завдань педагогічної майстерності – створити навчальне середовище, де учень здійснював би власний, а не нав'язаний ким-небудь, вибір, утаверджував і реалізував самотність, уникаючи тоталітаризм і плекаючи власну свободу. «Щоб освіта формувала «цілісну особистість», необхідно відтворити в її структурі основні ситуації життєвості людини, цінності суспільства, в якому вона живе» [1, с. 15].

Педагогічна майстерність учителя в сучасному світі спрямована на поборовання складних викликів трансформації особистості культури модерну в особистість культури постмодерну (постпостмодерну), що несе за собою пересмислення, здавалось би непорушних, усталених педагогічних постулатів, розуміння чинників дегуманізації людини, станів і реакцій відчуження, відірваності від реальності. «Під впливом соціальних та інших змін, які відбуваються у суспільстві і справляють вплив на розвиток системи освіти, виникає потреба постійно підвищувати і модернізувати знання і навички вчителів та розуміння ними проблем сучасності» [5, с. 3-10].

Новітній простір освіти розглядає концепт вчитель у розширеному значенні і пропонує прочитання його ролі як тьюторства – ідеї діяльності, що обслуговує процес розв'язання протиріччя між моментами соціального й індивідуального в освіті (самоосвіті) суб'єкта, процес культурної індивідуальності. Тьютор (вчитель) – це новий феномен в освітньому просторі: тьютор активізує й посилює момент проблемності в освітньому середовищі, стимулюючи освітню активність учня; він працює зі «знаннями-думкою» – проблематизує наявні знання учня і сприяє появі нового знання. Нині постає й тип вчителя-тьютора у дистанційній формі [6, с. 221-223].

Педагогічна майстерність в новітньому типі освіти покликана уточнити, переосмислити ряд контекстів взаємодії вчителя і учня, означених як «діалог», «зустріч», «гра», «рольова гра» тощо, які містять потужний евристичний потенціал в царині філософії, теорії, практики освіти.

Методологія педагогічної майстерності, базуючись на філософсько-педагогічних методах і теоріях, вибрала в себе наскрізні ідеї виховання і навчання, самоусвідомлення тощо: людини – суб'єкта – особистості, які формувалися впродовж віків [8]. Головним стрижнем педагогізації була і є людина, яку розглядали і розглядають в різноманітних поєднаннях і відношеннях, як-от: людина – природа, людина – суспільство, людина – космос, людина – людина. У педагогічному аспекті важливі всі поєднання і відношення. Педагогічна майстерність акцентує увагу переважно на вартостях людина – людина. Педагогічне жеття людина – людина – динамічна система, що розвивається, оновлюючись безупинно. У осмисленості педагогічної майстерності важливо з'ясувати рефлексії педагогічного процесу, форми свободи, діалогу, діяльності, функцій, а також зміст майстерності.

Використання парадигмального підходу дозволить у подальших дослідженнях здійснити історико-філософський аналіз особливостей суб'єкта (основного феномена педагогічної майстерності) в різних типах освітнього простору – класичному, некласичному і постнекласичному, а також обґрунтувати суттєві соціально-філософські характеристики основних типів освітніх парадигм, охарактеризувати новітній освітній простір у вимірах віртуальності та мультикультурності, врахування яких актуалізує аксіологічні аспекти педагогічної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – К., Глухів, 2005. – С. 10-19.
2. Зязюн І. Педагогічна майстерність: Підручник / За заг. ред І. А. Зязюна. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
3. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. – К., 2003. – С. 11-60.
4. Луговий В. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2 (63)'09. – С. 13-23.
5. Ничкало Н. Г. Професія вчителя вічна // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти. – К., 2003. – С. 3-10.
6. Плахотник О. Проблематика тьюторства в філософському контексті // Філософські перипетії. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Карабіна. – Харків: ХНУ, 2001. – № 509. – С. 221-223.
7. Стелко М. Компетентнісний підхід до організації підготовки фахівців, його розуміння і проблеми використання у вищій школі України // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2 (63)'09. – С. 42-51.

8. Усатенко Т. Особистість – визначальний компонент педагогічної антропології / Т. Усатенко // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості особистості: матеріали наук.-практ. конф. 12 лютого 2009 / АПН ІПОД. – Київ, 2009. – С. 43-45.

В статті педагогічне майстерство розглядається через призму суб'єкта в освітньому просторі класичної, неklasичної та постнеklasичної наукової парадигми в стосунках з культурою модерної, постмодерної. Новітній тип освітньої системи, формується в компетентній концепції Болонського процесу, вимагає в глибокому розвитку педагогічного майстерства, в пошуку шляхів його оновлення.

Ключові слова: педагогічне майстерство, суб'єкт, Болонський процес, насліддя, оновлення.

Pedagogical skills are examined through prism of subject in educational space of classical, non-classical and post-classical educational paradigm, in correlation with modern's culture and with postmodernism in the article. The newest type of educational systems which is formed in competent conception of Bologna process needs, deep development of pedagogical skills in legacy research and researching of ways of its renewal.

Key words: pedagogical skills, a subject, Bologna process, a legacy, renewal.

УДК 371 (075.8)

О. В. Андриченко,
доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу андрагогіки ІПОД НАПН
України,
м. Київ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті висвітлено проблему організації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи у контексті гендерних досліджень. Проаналізовано особливості гендерно орієнтованого педагогічного процесу у школі. Акцентовано увагу на необхідності формування гендерної освіченості педагогів.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, гендерно орієнтований педагогічний процес.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики в Україні виникла нагальна необхідність наукового осмислення гендерної проблематики. Передусім це зумовлено тим, що однією з ознак демократичного суспільства є можливість вільного усвідомленого вибору громадянами різних гендерних ролей і відсутність негативного ставлення до нетрадиційних засобів самореалізації, які не порушують загальнолюдських норм.

Вищевикладене актуалізує проблему розробки нових, гендерно орієнтованих підходів до конструювання і реалізації педагогічного процесу у закладах освіти різних типів. Саме гендерно орієнтований підхід у галузі освіти спрямований на врахування особливостей мислення, поведінки, спілкування, пам'яті, сприйняття та ін. тих, хто навчається, що сприяє творчій самореалізації вихованок / вихованців, уникненню конфліктних ситуацій, індивідуалізації навчання, подоланню гендерних стереотипів тощо. Ґрунтуючись на теорії педагогічної дії, сформульованій академіком І. Зязюном [2], можна стверджувати, що гендерний підхід у педагогічному процесі передбачає ціннісно-сміслову комунікацію як різноспрямоване, смислове діалогічне спілкування з метою прилучення учня до гуманістичних цінностей.

Слід зазначити, що мета гендерно орієнтованої освіти полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок щодо взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі гендерно орієнтованого виховання відбувається розв'язання конкретних педагогічних завдань, серед яких зокремо:

- формування соціальної відповідальності у взаєминах між жінками і чоловіками;
 - плекання прагнення мати міцну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька і матері в сім'ї, народження дітей;
 - виховання здібності й потреби розуміти інших людей, почуття поваги до них і як до людей взагалі, і як до представників чоловічої / жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх особливості в процесі спільної діяльності;
 - формування здатності й прагнення оцінювати свої вчинки щодо інших людей із урахуванням статевої приналежності, розуміння позитивного й негативного вчинку у цих відносинах;
 - сприяння усвідомленню себе представником своєї статі, що зумовлює адекватну самооцінку, почуття самоповаги, впевненість й успішність самореалізації;
 - формування необхідних комунікативних навичок і взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення щодо міжстатевих стосунків;
 - виховання потреби і вміння дружити, любити.
- У зв'язку з цим цілком логічним є те, що дефініція «гендерно орієн-

